

## פתיחה

בפרשת השבוע, מונה משה רבינו את החומרים שהביאו בני ישראל לבניין בית המשכן: זהב, כסף, נחושת, בדים, עורות ועצים. הגמרא במסכת בבא בתרא (ט ע"א) כותבת, שאם גבאי הצדקה אנשים כשרים ונאמנים, אין צורך לבדוק אחריהם וסומכים על כך שהם עושים מלאכתם נאמנה.

**הטור** הוסיף (יו"ד רנז), שטוב שגם גבאים כשרים יציגו מידי פעם דין וחשבון, כדי שהציבור ידע שניתן לסמוך עליהם באופן מוחלט, וכך פסקו **השולחן ערוך והרמ"א** (שם, ב). מהיכן למדו דין זה שלא הוזכר בגמרא? ניתן לומר שבסברא, אך **הב"ח** (שם, א ד"ה גבאי) כתב, שככל הנראה נלמד דין זה מפרשתנו, שלמרות שמשה רבינו היה נאמן, פירט את הכספים שתרמו בני ישראל. ובלשונו:

"גבאי צדקה הכשרים אין מדקדקין אחריהם, ומכל מקום כדי שיהיו נקיים מה' ומישראל טוב להם שיתן חשבון: זה לא נמצא בפוסקים, ואולי למדו דבר זה ממשה רבינו עליו השלום שנתן חשבון בנדבות המשכן, כי מי כמוהו נאמן ביתו ונתן חשבון כדי שיהא נקי מהשם ומישראל."

בעקבות בני ישראל שתרמו לבניין המשכן, נעסוק השבוע בדיני צדקה. נראה ראשית את מחלוקת הראשונים האם מותר לשנות כספי צדקה שנתרמו לעניים, לצרכי העיר שאינם קשורים לעניים, וכמו תשלום לשכר השומרים. מה יש לעשות עם מותר כספי הצדקה, והאם יש הבדל בין מקרה בו לא השתמשו כלל בכסף לצדקה, למקרה בו החלו להשתמש בחלק ממנו.

## שינוי כספים

האם מותר לשנות את ייעוד הכסף שנאסף לצדקה לצורך אחר? הגמרא בבא בתרא (ח ע"ב) פוסקת, שמותר לבני העיר לקחת את הכספים שיועדו לתמחוי (מקום בו אכלו העניים) או לקופת הצדקה של העיר, ולהשתמש בהם לצורך אחר. נחלקו הראשונים, האם מותר לשנות כספי הצדקה לכל ייעוד שהוא, או דווקא לצרכי העניים:

א. **רבינו תם** (תוספות ד"ה ולשנות) **הרמב"ם** (מתנות עניים ט, ז) **והרא"ש** (א, כט) נקטו, שמותר לקחת את הכסף שתרמו אנשים לצדקה, ולהשתמש בו אפילו לצרכי חול. התוספות מוסיפים שכך עשה רבינו תם בעצמו, ואת הכסף שהיו גובים בני העיר לצדקה לעניים היה מחלק לשומרי העיר תמורת עבודתם.

כיצד יתרוצו את דברי הגמרא במסכת ערכין (ו ע"ב) הפוסקת, שאם תרמו מנורה לבית הכנסת וכבר לא זוכרים מי תרם אותה, מותר לקחת את המנורה ולהשתמש בה רק לצרכי מצווה? רבינו תם תירץ, שרק כאשר הצדקה מגיעה לקופת העיר, ניתן לשנות את ייעוד הכסף לצרכי חולין, מכיוון שהנותן צדקה לקופת הציבור, נותנה על דעת כך שיעשו איתה מה שצריך. לעומת זאת, כאשר מדובר בתרומה פרטית לצורך מסוים, התרומה ניתנה דווקא על דעת כך שישתמשו בה לצרכי מצווה. ובלשונו:

"נראה לרבינו תם דיכולים לשנותו אף לדבר הרשות, אף על גב דאמרין בערכין (ו ע"ב) האי מאן דנדב שרגא לבי כנשתא (=מי שתרם מנורה לבית הכנסת) אסור לשנותה לדבר הרשות, הכא שבני העיר משנים את הצדקה שאני, לפיכך מותר לשנותה אפילו לדבר הרשות, וכן היה רבינו תם נוהג לתת מעות הקופה לשומרי העיר, לפי שעל דעת בני העיר נותנים אותם."

ב. **הר"י מיגאש** (ד"ה לעשות), **וה"ד רמה** (ריטב"א ד"ה ורשאין) חלקו וטענו, שברגע שהאחראים על הצדקה קיבלו את הכסף, הם זכו בו בשביל העניים. משום כך יהיה מותר לקחת כסף שיועד לתמחוי ולהעבירו לקופת העיר, מכיוון ששניהם מיועדים לעניים, אבל לצרכים שאינם לטובת העניים אסור לשנות (אלא אם כן התורם נקט בפירוש שניתן לשנות את ייעוד הכספים).

ראיה לדבריהם הביאו מהמשנה במסכת שקלים (ב, ה) הפוסקת, שאם גבו כסף לצורך עניים או לצורך פדיון שבויים, ונשאר חלק ממנו לאחר השימוש המקורי, אסור לשנות את ייעודו המקורי, ויש לתת גם את שאר הכסף לעני או השבוי עבורו נערכה המגבית. מוכח שאת מותר הצדקה אפשר לתת רק לעניים, ואסור להשתמש בו לצרכים אחרים<sup>1</sup>.

## דחיית הראייה

כיצד רבינו תם יתמודד עם ראייתם מהמשנה במסכת שקלים? נאמרו בראשונים לפחות שני תירוצים בכיוונים שונים:

א. **הרא"ש** (א, כט) חילק בין מגבית חד פעמית למטרה מסוימת, לבין כסף שתורמים בדרך כלל לקופת העיר. כאשר עושים מגבית לצורך מטרה מסוימת וכמו במשנה בשקלים, התורמים נתנו כסף לשם אותה מטרה בלבד, ואסור לשנות. לעומת זאת, כאשר תורמים לקופת העיר, תורמים על דעת כך שהאחראים יעשו בכסף מה שנראה להם נכון, ולכן מותר לשנות את ייעוד הכסף.

ב. **רבינו יונה** (ד"ה ת"ר) תירץ, שתמיד מותר לשנות את כספי הצדקה, אפילו אם נתרמו לצורך מטרה ספציפית. אלא שלדעתו, היתר זה נאמר רק כאשר אין ברירה, שאי אפשר להשיג עוד כסף. המשנה בשקלים האוסרת לשנות כספי צדקה מייעודם המקורי, דנה במקרה מעין זה, שיש עוד כסף בקופה, ולכן אין לשנות את כספי התרומה.

## להלכה

להלכה פסק **השולחן ערוך** (יו"ד רנו, ד) כדעת רבינו תם, שמותר לציבור לשנות את הכסף אפילו לדברי הרשות, ואפילו אם יש כסף נוסף בקופה. **הרמ"א** הוסיף שאם נותן הצדקה אומר בפירוש שהוא נותן את הכסף למטרה מסוימת, אסור לשנות את ייעוד הצדקה, וכפי שיישב הרא"ש את הקושיה במסכת שקלים, ופירש רבינו תם את מקרה המנורה במסכת ערכין.

<sup>1</sup> כיצד הם יישבו את הגמרא בערכין (שם), שמתירה לקחת את המנורה להשתמש בה לצרכי מצווה שונים מהייעוד המקורי? הרי לשיטתם הצדקה צריכה להישאר בייעודה המקורי! הם תירצו, שתרומת המנורה לבית הכנסת היא תרומה חריגה, שהרי הגמרא במסכת מגילה (כו ע"א) כותבת, שמותר לשבעת טובי העיר (פרנסי הציבור) למכור את בית הכנסת אפילו לצרכי חולין, כך שאין להוכיח מדיני בית כנסת לשאר דברים.

יוצא שלמעשה, כאשר נותנים את הכסף למטרה מוגדרת מראש, אסור לשנות את ייעוד הכסף. נחלקו הראשונים מה הדין במקרה בו תרמו את הכסף למטרה מסוימת, אבל לפני שהספיקו להשתמש בכסף כבר לא היה בו צורך:

א. **הרשב"א** (שו"ת ד, נה) נקט, שגם אם לא השתמשו כלל בכסף, עדיין צריכים לתת את הכסף לשבוי או ליורשיו. מה סברתו? כפי שראינו במשנה בשקלים, במקרה וגבו כסף לצורך עניים או לצורך שבוי ונותר חלק ממנו, הוא שייך להם (או ליורשיהם במקרה של מות השבוי), ולא חוזר לתורמים.

טוען הרשב"א, שמסברא אין הבדל בין מקרה זה, למקרה בו לא השתמשו בכסף כלל. בשני המקרים, ברגע שנתנו התורמים את הכסף לצדקה והוא הגיע לגבאים - זוכה העני בכסף, והוא שייך לו לכל דבר ועניין. לכן בין אם נשאר כסף או שלא השתמשו בו כלל, עדיין הוא יהיה שייך לעני או לשבוי שעבורו הוא נאסף, ובלשונו:

**"שאלת:** גבאים שגבו מעות לפדיון שבויים ידוע, ואחר כך שבאו מעות לידם מת אותו שבוי עד שלא נפדה. מה יעשה בהם, של יורשין הם או לא כיוון שלא נפדה? **תשובה:** דבר ברור הוא דלירשין הם מהמשנה דשקלים ששנתה מותר שבוי לאותו שבוי, מותר המת ליורשיו. ותמה אני אם יש חולק בדבר הזה, דהא טעם הדבר משום דמשעת גוביינא זכו לו גבאין (= שמשעת הגבייה זכו בשביל העני). ומה לי נפדה ולא הוצרך להם מה לי מת ולא הוצרך?!"

ב. **הרא"ש** (כלל לב, ו) חלק על הרשב"א. הוא דן במקרה, שאמא נתנה לקהילה סכום כסף גדול כדי שיפדו את ביתה מהישמעלים שחטפו אותה. עוד לפני שהספיקו לפדות אותה התברר, שבמהלך השנים היא התחתנה עם ישמעאלי, הולידה לו ילדים, ולא רוצה לחזור. האם תובעת את כספה בחזרה כי אין בו צורך, ואילו הקהילה דורשת שישתמשו בכסף לפדות שבויים אחרים.

הרא"ש פסק, שמכיוון שלא השתמשו כלל בכסף הוא חוזר לתורם, ובמקרה זה, לאמה של הנערה. הוא כתב שאין להשוות בין המקרה של המשנה בשקלים למקרה הזה, מכיוון שבמשנה בשקלים מדובר שהשתמשו בחלק מהכסף, לכן לא מחזירים את הכסף לתורמים, לעומת זאת כאשר לא השתמשו בכסף בכלל, ברור שהוא חוזר לתורמים. ובלשונו:

"על אודות השבוי, אשר כתבת שזכתה היא ובניה במעות שנגבו לצורך פדיונה ודמית אותו לומר שבוי לשבוי, אינו נראה בעיני. דהא דאמרינן מותר שבוי לשבוי, היינו היכא שנעשית המצווה שנגבית הממון בשבילה, ומה שהותירו המתנדבים יותר מכדי פדיונה זכה בהן השבוי מאחר שהתנדבו לצרכו. אבל בנדון זה שנטמעה בין הכותים ונשאת וילדה בנים, ודאי לא זכתה במעות כיון שהתנדבו לפדיונה."

מה סברתו? מדבריו משמע, שהחילוק הוא בדעת בני האדם. כאשר אנשים תורמים כסף לצדקה, הם מעלים על דעתם שלא יצטרכו את כל הכסף שגבו, והכסף הנותר ישתמשו בו לצרכים אחרים, ולכן הם מוותרים עליו. לעומת זאת כאשר לא השתמשו בכסף כלל, ברור שלא על דעת כך התורמים נתנו את הכסף, ולכן צריך להחזיר להם אותו חזרה.

### להלכה

להלכה **השולחן ערוך** (יו"ד רנג, ו - ז) הביא את שתי הדעות, אך הכריע לבסוף כדעת הרא"ש, שאם השתמשו בחלק מהכסף אז הוא שייך לעני או לשבוי, אבל כאשר לא השתמשו בכסף כלל הוא חוזר לתורמים. כך פסק להלכה גם **הרמ"א** (שם), ולכן נקט שבמקרה בו אספו כסף על מנת להשיא יתומה והיא נפטרה לפני החתונה, שיש להחזיר את הכסף לתורמים.

עם זאת יש לסייג, שבמקרה בו בשביל איתור התורמים או משלוח הכסף יצטרכו לבזבז חלק ניכר מהכסף (דבר שמצוי בהתרמות רחוב וכדומה, ולא בהתרמות דרך האינטרנט), פסק **הרא"ש** (שם), שעדיף שישתמשו בכסף למטרה דומה שלשמה נתנם הכסף מלכתחילה, ככל הנראה כי מסתמא כך נח לתורמים.

### דין הכסף שהוחזר

יוצא שלמעשה, במקרה בו לא השתמשו בכלל בכסף הוא חוזר לתורמים. נחלקו הראשונים מה דין הכסף, האם אפשר להשתמש בו לצרכי חולין, או שמחמת העובדה שניתן על מנת להיעשות בו מצווה, הוא 'הוקדש' ואין לשנות את ייעודו:

א. **האור זרוע** (הל' צדקה ס"ז) טען, שמכיוון שהכסף הופרש לצדקה, הוא הוקדש לצורך זה. משום כך, לא זו בלבד שאסור להשתמש בכסף לצרכי חולין, אסור להשתמש בכסף לצדקה ברמה פחותה ממה שהתכוונו מלכתחילה, מכיוון שבכך התורם מוריד את הכסף מקדושתו. לכן אם תרמו את הכסף להשיא יתומה, צריך בכסף שהוחזר להשיא יתומה או לקיים מצווה גדולה מכך. ובלשונו:

"ואני המחבר אומר דאין זה ראייה כדפרישית, דשאני התם (= דשונה המקרה שם) שנעשתה מצווה בממונו, הילכך השאר והמותר על צורך המצווה היא שלו, אבל היכא דהפריש לצורך יתומה זו ומתה היתומה ולא נעשית מצוה בממונו, חייב להשיא בהם יתומה אחרת."

ב. **רבינו שמחה** (מובא באור זרוע) חלק וכתב, שרק כאשר מפריש הצדקה נתן את הצדקה לצורך פדיון שבויים, ולא אמר שהוא רוצה לפדות את איש פלוני, אז הוא חייב לתת את הכסף שחזר אליו לפדיון שבויים. אבל אם הוא ייחד את הכסף לפדיית איש פלוני, אז כאשר אין צורך לפדות אותו הכסף הופך להיות חולין, והוא יכול לעשות איתו מה שהוא רוצה.

**שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה שיעוד אנשים יקראו<sup>2</sup>...**

<sup>2</sup> מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: [tora2338@gmail.com](mailto:tora2338@gmail.com)